

**چالش‌ها و فرصت‌های سیاست‌گذاری کشور در
بخش سیاست داخلی و امنیتی**

ناظر علمی:

دکتر علی اشرف‌نظری

تهیه و تدوین:

سمیه مروتی

(دبیر گروه خلیج فارس مرکز مطالعات و بررسی‌های استراتژیک خاورمیانه)

عنوان: چالش‌ها و فرصت‌های سیاست‌گذاری کشور در بخش سیاست داخلی و امنیتی

کلیه حقوق این اثر متعلق به مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری است.
هرگونه بازنشر این گزارش بدون اجازه کتبی مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری ممنوع است

فهرست مطالب

۲	چکیده
۳	مقدمه
۴	روش و فرآیند کار
۵	روش SWOT
۶	سیاست‌های امنیتی جمهوری اسلامی ایران
۹	چالش‌های سیاست‌گذاری امنیتی در جمهوری اسلامی ایران
۱۰	بخش نخست: مرحله شناخت از موضوع
۱۰	بخش دوم: چگونگی مواجهه با آن
۱۴	بخش سوم: تبعات احتمالی
۱۶	بخش چهارم: ارائه راهکار
۱۸	فهرست منابع

چکیده

در راستای برگزاری همایش سیاست‌گذاری عمومی ایران که توسط مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری، پیش پندل-های تخصصی این همایش، به منظور بررسی و استخراج محورهای همایش براساس آراء و نظرات ذینفعان حوزه مذکور برگزار می‌شود. پژوهش حاضر، در ارتباط با سیاست‌گذاری کشور در بخش سیاست داخلی و امنیتی تدوین شده است. آنچه در نگاه نخست مورد توجه قرار می‌گیرد گستردگی موضوع ارائه‌شده است که نویسنده سعی خواهد داشت، با توجه به این مهم که بسیاری از نکات و راهکارهای ارائه‌شده در کارگروه‌های دیگر نظیر کارگروه حقوقی و محیط‌زیست می‌توانند بخشی از سیاست‌های داخلی کشور را به صورت تخصصی و ریزبینانه مورد توجه قرار دهند، تمرکز خود را به بخش امنیتی مبذول داشته و تنها در بخش سیاست‌های انسجامی دولت و حفظ یکپارچگی به سیاست‌های داخلی توجه داشته باشد. امید است نتایج ارائه‌شده در این نوشتار در راستای اهداف عالی پروژه کاری راهگشا باشد. این پژوهش با هدف درک و پیگیری چالش‌های پیش روی سیاست‌گذاری امنیتی کشور گردآمده تا از این رهگذر دستمایه مناسبی در اختیار مسئولان امر، دانش‌پژوهان و علاقمندان به حوزه مطالعات امنیتی قرار دهد. در واقع، پژوهش حاضر در راستای چارچوب تدوینی به دنبال پاسخ به این سؤال است که چالش‌ها و فرصت‌های پیشروی سیاست‌گذاری کشور در بخش سیاست داخلی و امنیتی کدام است؟ و سیاست‌گذاران چه رویکردی را برای مقابله و پاسخ بدان باید اتخاذ کنند؟

مقدمه

در یک نظام سیاسی دموکراتیک وظیفه دولت تأمین امنیت ملی است. در واقع، برآیند تمامی وظایف و کارکردهای دولت در یک نظام دموکراتیک، تأمین امنیت ملی به مفهوم امنیت تمامی افراد جامعه است؛ بنابراین می‌توان گفت که دولت، کارخانه‌ای است که محصول آن، امنیت است و همه ابزارها، اختیارات و قدرتی که در اختیار نهاد دولت قرار دارد، به منظور حصول این هدف اصلی است. دولت‌های مختلف برای تأمین امنیت ملی بر اساس برداشت و تعریفی که از آن دارند، سیاست‌ها و راهبردهای خاصی را تدوین می‌کنند؛ بنابراین، اتخاذ یک سیاست امنیتی، مبتنی بر پیش‌فرض‌ها و انتظاراتی است که نخبگان سیاسی یک کشور در مورد امنیت ملی و موضوع و مصداق آن دارند. اینجاست که اهمیت نوع نظام سیاسی در تعیین موضوع و مصداق امنیت ملی مشخص می‌شود. به‌طور کلی، ساخت نظام سیاسی حاکم، مهم‌ترین نقش را در تعیین سیاست امنیتی و تعریف امنیت و تفسیر تهدیدها ایفا می‌کند. بر همین اساس، چه‌بسا ممکن است تعریف یک نظام سیاسی از امنیت ملی، زمینه‌ساز بروز تهدیدهای مختلفی نسبت به امنیت عمومی افراد جامعه از سوی دولت باشد. از لحاظ تاریخی، نظام‌ها و ساخت‌های سیاسی مختلفی حاکم بوده است که بخش عمده این نظام‌های سیاسی، نه تنها تأمین‌کننده امنیت ملی نبوده‌اند؛ بلکه خود از تهدیدات جدی امنیتی بوده‌اند. تعریف ارائه‌شده از امنیت در نظام‌های سیاسی گوناگون می‌تواند امنیت را نرم افزارانه، همه‌جانبه و یا تنها وجهی از وجوه آن را ملاک عمل قرار دهد. در کنار آن مقتضیات محیطی حاکم بر یک نظام اعم از داخلی و خارجی نظیر مسائل اقتصادی، سیاسی، ارزشی و... تأثیر بدون انکاری بر تعیین اولویت‌های امنیتی و تعریف از تهدید دارند. به‌طور کلی در تدوین راهبرد امنیتی، عوامل گوناگونی دخیل هستند که آنها را می‌توان بدین ترتیب ذکر کرد:

✓ اندیشه و ادراک ذهنی نخبگان و تصمیم‌گیرندگان سیاسی

✓ شرایط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی حاکم بر جامعه

✓ نظام بین‌الملل و تحولات ناشی از آن

✓ موقعیت ژئوپلیتیکی کشور

✓ اهداف ملی کوتاه‌مدت و بلندمدت

البته میزان دخالت هر کدام از متغیرهای فوق در کشورهای مختلف، متفاوت است. در برخی از جوامع که دارای قدرت شخصی هستند، تنها اندیشه‌های رهبران، تعیین‌کننده خط‌مشی‌های آن می‌باشد؛ ولی در کشورهایی که قدرت و اهداف ملی، نهادینه شده‌اند، افکار و دیدگاه‌های شخصی رهبران تأثیر کمی بر سیاست‌های امنیتی می‌گذارد. با وجود این، ادراک ذهنی نخبگان از امنیت، حائز اهمیت زیادی است. نخبگان سیاسی همان‌گونه که امنیت را درک می‌کنند، درباره آن تصمیم می‌گیرند و بر اساس آن، سیاست‌های امنیتی را تدوین می‌کنند. به همین دلیل درک آنها از امنیت و منابع اطلاعاتی تحلیل آنها از این مفهوم، اهمیت بسیاری دارد. نوشتار حاضر نیز بر همین اساس یعنی با تکیه بر آرا و نظرات نخبگان و دانش‌پژوهان علوم سیاسی و روابط بین‌الملل در باب امنیت و سیاست‌گذاری امنیتی نضج گرفته است. نکته‌ای که در اینجا اهمیت دارد، میزان انطباق

محیط روان‌شناسی و محیط عملیاتی است. هر چه میزان سازگاری تعریف غالب از امنیت ملی، با واقعیت امر بیش‌تر باشد، امکان توفیق سیاست‌های امنیتی مبتنی بر آن تعریف، بیش‌تر خواهد بود.

برابر با آنچه ذکر آن رفت، نگارنده به‌عنوان دبیر گروه خلیج‌فارس مرکز مطالعات و بررسی‌های استراتژیک خاورمیانه با استناد به سخنرانی‌ها، جلسات تخصصی هم‌افزایی، با دعوت از اساتید و سفرای برجسته جمهوری اسلامی ایران و همچنین گزارش‌های پژوهشی دانشجویان دکتری روابط بین‌الملل به‌عنوان نخبگان این حوزه در کنار مطالعات و یافته‌های خویش که همگی در سایت مرکز قابل دسترس است؛ موارد فوق را با موضوع پژوهش تطبیق داده و داده‌های متنوع و جدیدی را استخراج نموده است. از این‌رو، در پژوهش حاضر با اتکا به روش SWOT که تاکنون در علم مدیریت و بازرگانی و در ارتباط با سازمان‌ها و نهادها و... به‌کارگرفته شده و استفاده از آن در حوزه روابط بین‌الملل چندان معمول نیست، کار به سرانجام رسید.

گروه مطالعات خلیج‌فارس مرکز مطالعات خاورمیانه طی دو سال گذشته جلسات هفتگی و ماهیانه بسیاری را با حضور اساتید فن برگزار کرده و نویسنده در جایگاه ناظر و بهره‌مند از گفتار، نگاه آنان به فضای امنیتی و سیاست‌گذاری امنیتی جمهوری اسلامی ایران را به در قالب این نوشتار به نظم درآورده است. امید است پژوهش حاضر در فضای کنونی کشور، راهگشا و حاوی نکات مؤثر برای سیاست‌گذاران و دانش‌پژوهان در حوزه فوق باشد.

روش و فرآیند کار

این پژوهش با اتکا به روش SWOT گردآوری شده است. بی‌شک به دلیل ابتکار در به‌کارگیری و تطبیق این روش با موضوعات حوزه علوم سیاسی، پیشگام و جسورانه است. باین‌وجود نباید فراموش کرد که تطبیق این روش، ارتقا و طراحی تکنیک‌های مورد نیاز جهت افزایش کارآمدی آن امری زمان‌بر و نیازمند جد و کوشش بیشتری است. به‌طورکلی دانش علوم سیاسی و روابط بین‌الملل جهت افزایش کارآمدی و تأثیرگذاری نیازمند خلاقیت بیشتر و بهره‌گیری از فرصت‌هایی است که مطالعات بین‌رشته‌ای برای آن ایجاد می‌کند. خارج کردن علوم سیاسی از فضای صرفاً نظری به فضای عملیاتی و اجرایی، مانند دیگر رشته‌ها، نیازمند شکستن قالب و پوسته محدود و تئوریکِ درهم‌تنیده خویش است. بر این اساس ایجاد قابلیت‌های جدید در پژوهش، افزایش خلاقیت و استفاده از تکنیک‌های متفاوت، نهایتاً به نوآوری در تحلیل و تفسیر منجر خواهد شد.

افزون بر این، تلاش این پژوهش در استفاده از فعالیت گروهی و تأکید بر تخمین‌ها و نقشه ذهنی افراد نسبت به موضوع مورد پژوهش نیز باید مورد توجه قرار گیرد. این نوشتار مبتنی بر گفتار و گزارش‌های افراد متخصص در این حوزه است. بدیهی است برداشت ذهنی افراد می‌تواند مبتنی بر تجربیات، مطالعات و ارزش‌گذاری‌های فردی آنها باشد و نویسنده دخل و تصرفی در جهت‌دهی به چارچوب‌های ترسیمی آنان نداشته است. برای مثال اکثریت افراد امنیت را معادل ساحت سخت آن و تعبیر قدیمی آن دانستند و از این‌رو، رهیافت‌های نوین امنیت در چارچوب این نوشتار اندک به چشم می‌آید. نویسنده تمام هم‌خویش را برای دوری جستن از این آفت به کار گرفته تا امانت‌دار در بهره‌گیری از آن باشد و اما به قطع نمی‌از یم باروها و ارزش‌گذاری‌های فردی نگارنده در پژوهش وجود خواهد داشت که به قطع طبیعی است.

همان‌طور که پیش‌تر آمد، در این پژوهش از روش SWOT، طوفان ذهنی^۱ و همچنین فعالیت گروهی^۲ در استخراج و ساماندهی داده‌ها در قالب نشست‌های مرکز مطالعات خاورمیانه و گپ و گفت با متخصصان امر استفاده شده است.

روش SWOT

روش SWOT در گذشته به‌صورت معمول در تبیین استراتژی‌های سازمانی، شرکت‌ها و بنگاه‌های اقتصادی، بازرگانی و فروش، تحلیل دستگاه‌ها و... مورداستفاده قرار می‌گرفت (Pahl & Richte, ۲۰۰۷) اما کارایی و امکانات این ابزار تحلیلی سبب شد حوزه‌های مختلف علوم انسانی و اجتماعی نیز جهت ساماندهی تحلیل‌های خود از آن استفاده کنند (Özerdem & Bowd, ۲۰۱۰)، ضمن آنکه پیوند علوم سیاسی با رهیافت نهادی و همچنین ورود نگرش‌های جامعه‌شناسی سازمان‌ها که دولت را به‌مثابه سازمانی در نظر می‌گیرد که در زیرمجموعه خود دارای سازمان‌های کوچک‌تری است و در سطح بین‌الملل نیز می‌بایست با دیگر کشورها به‌مثابه سازمان‌های هم‌عرض یا رقیب، همکاری و یا رقابت داشته باشد، استفاده از این ابزارها را هر چه بیشتر توجیه می‌کند.

ماتریس SWOT بر آنالیز عوامل مثبت و منفی درون‌سازمانی و برون‌سازمانی تأکید می‌کند (Richte, ۲۰۰۷ & Pahl). اگر بخواهیم آن را نسبت به موضوع و هدف پژوهش انطباق دهیم، یعنی دولت و دستگاه سیاست‌گذاری خارجی را به‌مثابه یک سازمان در نظر بگیریم که دارای نقاط قوت و ضعف و همچنین فرصت‌ها و تهدیدهایی است؛ می‌بایست روش خود را بر تعاریف زیر استوار سازیم:

نقاط قوت^۳: عبارت از داشته‌های مثبت و توانایی‌های بالقوه‌ای است که یک کشور و یا دولت در اختیار دارد و می‌تواند از آن‌ها در رسیدن به هدفی مشخص استفاده کند.

نقاط ضعف^۴: عبارت از ویژگی‌های منفی داخلی کشور است که رسیدن به مقصود را برای آن دشوار می‌سازد.

فرصت‌ها^۵: واقعیت‌ها و امکانات بالقوه خارجی (محیطی) است که می‌تواند در رابطه با تحقق اهداف مشخصی در خدمت کشور قرار گیرد.

تهدیدها^۶: مجموعه‌ای از پدیده‌های منفی خارجی (محیطی) است که بر اهداف و برنامه‌های یک کشور تأثیر نامطلوبی دارد.

^۱ Brainstorming

^۲ Teamwork

^۳ Strengths

^۴ Weakness

^۵ Opportunities

^۶ Threats

استخراج داده‌های اولیه که بر اساس اطلاعات دریافتی از متخصصان حوزه روابط بین‌الملل بوده، مبنی بر شناسایی عوامل مثبت و منفی بالقوه داخلی و خارجی صورت خواهد پذیرفت. استخراج این اطلاعات به صورت فردی و گروهی در روش SWOT امکان‌پذیر است. اما پژوهش حاضر در قالب فعالیت گروهی گردآمده است. بر این اساس، پرسش‌شوندگان در چهار حوزه نظرات خویش را وارد کرده‌اند:

- ✓ تهدیدات امنیتی جمهوری اسلامی ایران
- ✓ چگونگی مواجهه به تهدیدات فوق
- ✓ تبعات احتمالی تهدیدات امنیتی
- ✓ راهکار موردنظر شما

که بر اساس داده‌های دریافتی، پژوهش حاضر شکل‌گرفته و همچنین قابل‌تأمل آن‌که، فضای فکری یا به تعبیر روش فوق، برداشت ذهنی تحلیل‌گر نسبت به فضا و موضوع دریافت می‌شود. آنچه اهمیت دارد این است که نخبگان این حوزه امنیت و ناامنی را در سطح کلان چگونه تعبیر و فهم می‌کنند. که در مرحله بعد که می‌تواند پژوهش دیگری را مدد گیرد، استراتژی امنیتی بر پایه داده‌های فوق شکل گیرد.

سیاست‌های امنیتی جمهوری اسلامی ایران

بررسی روندهای سیاست‌گذاری امنیت ملی، هرچند بحثی جذاب و روشنگر است، اما نباید از ذهن دور داشت که این مهم بدون عنایت به مسیر طی شده در دهه‌های قبل عبث خواهد بود. سیاست‌گذاری امنیتی در هر دوره با عنایت به نگاه نخبگان سیاسی و سیاست‌گذاران به مقوله امنیت بوده است. بر اساس مطالب فوق مهم‌ترین هدف هر کشوری تأمین امنیت ملی است که برای رسیدن بدان، به اقدامات مختلفی متوسل می‌شوند. هدف نهایی در سیاست‌های داخلی و خارجی جمهوری اسلامی ایران نیز تأمین امنیت ملی است. بدون تردید در شکل‌گیری سیاست‌های امنیتی داخلی و خارجی ایران هم متغیرهای مختلف مؤثر بوده که تا حد زیادی متأثر از پیروزی انقلاب اسلامی است. سؤال این است که سیاست‌های امنیتی جمهوری اسلامی ایران را چگونه می‌توان بررسی کرد و تحولات آن را دریافت؟ یکی از مهم‌ترین نظراتی که در بررسی تحولات سیاست‌های امنیتی جمهوری اسلامی ایران عرضه شده، این سیاست‌ها را بعد از انقلاب اسلامی به چهار دوره «بسط محور»، «حفظ محور»، «رشد محور» و دوره نوین تقسیم‌بندی کرده است.

تقسیم سه‌گانه نخست، اولین بار به صورت نظری توسط سعید حجاریان و محمدرضا تاجیک در سمینار توسعه و ولی محمدجواد لاریجانی هم در این زمینه مطالبی را مطرح کرده است. بر اساس این نظریه، جمهوری اسلامی ایران از آغاز پیروزی انقلاب اسلامی در سیاست خارجی خود، سه مرحله را پشت سر گذاشته است. در مرحله اول، گفتمان بسط محور بر جهت‌گیری‌های جمهوری اسلامی ایران غالب شد که در آن، حفظ جمهوری اسلامی ایران در گرو بسط آن تلقی شده و امنیت،

مفهومی محافظه‌کارانه تلقی گردید. بر اساس این نظریه، در دوره بسط محوری اصولاً نمی‌توان از امنیت ملی بحث کرد؛ بلکه اولویت اصلی، امنیت جهان اسلام است. با آغاز جنگ تحمیلی، این گفتمان جای خود را به گفتمان حفظ محور داد که بر اساس آن، حفظ نظام از اهمیت و اولویت اصلی برخوردار شد. نظریه‌هایی مانند «ام القرا» در این دوره شکل می‌گیرند. این نظریه، حفظ جمهوری اسلامی ایران را به خاطر حفظ مصالح جهان اسلام ضروری می‌داند. این گفتمان تا پایان جنگ، همچنان بر ذهنیت نخبگان سیاسی جمهوری اسلامی ایران غالب بوده و مبنای تصمیم‌گیری نظام است. بر اساس این گفتمان، بسط نظام در گرو حفظ نظام است. با پایان جنگ، به تدریج گفتمان جدیدی شکل می‌گیرد که اولویت اصلی آن در توسعه اقتصادی است و امنیت ملی بر اساس متغیر توسعه، تعریف و تبیین می‌شود. بر اساس این گفتمان، الگوی موفق «توسعه ملی»، الگوی موفق استراتژی امنیت ملی هم خواهد بود و بستر مناسب برای پیشبرد امر توسعه، چیزی جز امنیت نیست؛ بنابراین امنیت، مبنای توسعه و توسعه هم مبنای امنیت خواهد بود. از دیدگاه این نظریه در گفتمان رشد محور، تأکیدات امنیتی جنبه داخلی پیدا کرده و باید از درون به دنبال توسعه باشیم.

این نظریه با وجود این که می‌تواند تحولات سیاست‌های امنیتی جمهوری اسلامی ایران را بر اساس تقسیم‌بندی فوق تبیین نماید؛ ولی از روح اصلی حاکم بر خط‌مشی‌های نظام جمهوری اسلامی غفلت می‌کند. به نظر می‌رسد که طی دوره‌های فوق همواره بر سیاست‌های امنیتی جمهوری اسلامی ایران، علقه‌های ایدئولوژیک حاکم بوده است. بی‌تردید در طول بیست سال ابتدایی انقلاب، سیاست‌های امنیتی ایران با محوریت ایدئولوژی شکل گرفته است و اگر حتی تحولات گفتمانی مذکور را بپذیریم، هر سه گفتمان همواره تحت‌الشعاع گرایش‌های ایدئولوژیک بوده است. این امر بدین معناست که با وجود این تحولات، نمی‌توان از تحولی اساسی در سیاست‌های امنیتی کشور در طی سال‌های گذشته سخن گفت؛ بلکه واقعیت امر و تجربه تاریخی نشان می‌دهد که طی سال‌های متمادی پس از پیروزی انقلاب اسلامی و در هر سه دوره مذکور، نگرش کلی حاکم بر سیاست‌های امنیتی ایران علی‌رغم تحولات مقطعی و غیراساسی، بی‌تغییر باقی‌مانده است. بر اساس دیدگاه فوق، سیاست‌های ایدئولوژیک دارای مشخصه‌هایی هستند که عبارت‌اند از:

- ✓ تفکر فراملی به‌جای تفکر ملی
- ✓ رویارویی با نظام بین‌الملل
- ✓ عدم واقع‌بینی و درک واقعیت‌های عینی
- ✓ انعطاف‌ناپذیری در سیاست خارجی
- ✓ افراط در استقلال‌خواهی
- ✓ برداشت سخت‌افزاری از امنیت ملی
- ✓ بی‌توجهی به اهمیت عوامل اقتصادی

- ✓ عدم استفاده از رقابت‌های بین‌المللی به نفع امنیت ملی
- ✓ آرمان‌گرایی دفعی گرا (به‌جای آرمان‌خواهی تدریج گرا)
- ✓ عدم تناسب اهداف ملی با قدرت ملی
- ✓ تفسیر امور عینی بر اساس باورهای ذهنی (ذهن‌گرایی مفرط)

بی‌تردید سیاست‌های امنیتی که دارای مشخصه‌های فوق باشد، تفسیر خاصی از امنیت ملی و منافع ملی دارد و بر اساس آن تفسیر خاص است که چنین سیاست خارجی و داخلی را تدوین می‌کند. صرف‌نظر از مثبت و یا منفی بودن مشخصه‌های فوق در یک سیاست امنیتی، این امر تا حد زیادی نتیجه طبیعی هر انقلابی است. انقلابات عموماً با داعیه‌های بزرگی به میدان می‌آیند و همین امر باعث غلبه تفکر ایدئولوژیک بر ذهن رهبران و نخبگان آن می‌شود و این اهداف ایدئولوژیک، در ذهنیت نخبگان و مردم چنان تقدسی پیدا می‌کند که آنها را بر هر هدف دیگری اولویت می‌دهند.

در اواخر دهه هفتاد رویکرد امنیتی کشور به سمت دیدگاه‌های همه‌جانبه گرا و همسوئی با تحولات جهانی پیش رفت. این گفتمان نه حفظ محور، نه بسط محور و نه رشد محور بود؛ بلکه می‌توان آن را گفتمان توسعه‌ناامید که علاوه بر دارا بودن ویژگی‌های گفتمان‌های سه‌گانه مذکور (با تفسیر جدید) بر عناصر و متغیرهای دیگری نیز تأکید می‌کند. گفتمان نوین به دنبال تحول شرایط سیاسی، اجتماعی داخلی و بین‌المللی شکل گرفت و به دنبال تغییر و نگرش ما از خود و دیگران است و تلقی‌های جدیدی را از خود و دیگران ترسیم می‌کند که با گفتمان سنتی در تضاد است. عوامل مختلفی در شکل‌گیری گفتمان نوین (توسعه) نقش داشته و شکل‌گیری آن، آثار عدیده‌ای بر جامعه گذاشته است که از سوی جریان‌های مختلف سیاسی داخلی و خارجی با واکنش‌های متفاوتی مواجه شده است. همان‌طوری که گفته شد، گفتمان‌های امنیتی سنتی و نوین، هرکدام بر گفتمان سیاسی و فکری کلان‌تری استوار هستند که در حال حاضر در درون جامعه وجود دارند. مهم‌ترین ویژگی گفتمان نوین امنیت ملی این است که گفتمانی است در درون نظام و از مبانی فکری انقلاب اسلامی تغذیه نموده و حاملین آن هم عمدتاً از نیروهای انقلابی و تحصیل‌کرده هستند.

گفتمان نوین از امنیت تعریف همه‌سو نگر داشته و با رویکردی نرم‌افزاری به امنیت ملی، سیاست و قدرت، خواهان توسعه دادن متن جامعه و باریک‌تر کردن حاشیه آن است. این گفتمان با ارائه تعریف و بازتعریف از خودی و دیگری و مشروعیت نظام بر مبنای ایجاد اعتماد دوباره، خواهان افزودن بر دایره خودی‌ها و کاستن از میزان دیگرهاست؛ بنابراین، هدف گفتمان نوین، باریک‌تر کردن روزافزون حاشیه و فراخ‌تر کردن متن آن است. این گفتمان در پی پل زدن بین آرمان‌ها و واقعیت‌هاست و رسیدن به آرمان‌ها را بدون واقع‌بینی و تدریج‌گرایی غیرممکن می‌داند. بر این اساس به بازتعریف ارزش‌ها در جامعه پرداخته و خواهان تطبیق ارزش‌های انقلاب با فضای جدید جامعه است به همین دلیل از ارزش‌ها، تعریف دیگری ارائه نموده و امنیت را بالاترین ارزش جامعه معرفی می‌کند. همان‌طور که گفته شد، گفتمان سنتی برداشتی اخلاقی از وظایف دولت داشت، ولی گفتمان نوین درونی‌ترین و مهم‌ترین وظیفه حکومت را امنیت و تأمین زمینه بقا و رشد اعضای جامعه می‌داند. گفتمان نوین در

مورد تهدیدها هم تعریف واقعی‌تری ارائه می‌کند و برای تعریف خود، «واقعیت‌ها» را مبنا قرار داده و در تعریف تهدید به عوامل داخلی و عینی تهدیدکننده اهمیت بیش‌تری می‌دهد.

جالب توجه آنکه با گذشت دو دهه از حاکمیت سه تفکر نخست، نخبگان و دانش‌پژوهان این حوزه هنوز قالب سخت قدرت را در تعریف سیاست‌های امنیتی جمهوری اسلامی مدنظر قرار می‌دهند و تعاریف نوین را در حاشیه و مقطعی تعبیر می‌کنند؛ که این مدعا در قالب داده‌های گردآوری‌شده کاملاً مشهود است.

چالش‌های سیاست‌گذاری امنیتی در جمهوری اسلامی ایران

با توجه به دریافت‌های علمی و نظری در حوزه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل آنچه در گام نخست اهمیت ویژه‌ای دارد فهم مشترک از منافع ملی و در ادامه آن دریافت مشترک از تهدید و تهدیدات امنیتی است. برای بسیاری از کشورها که مرحله اول و دوم امنیتی شدن را گذرانده‌اند امروز رفاه شهروندانشان اولویت امنیتی آنها محسوب می‌شود و برای برخی دیگر آب و امنیت غذایی در این جایگاه جای می‌گیرند.

اصولاً یکی از مشخصه‌های اصلی مسائل امنیتی جمهوری اسلامی ایران، فقدان اجماع عمومی در بین نخبگان در مورد مفهوم امنیت ملی، سیاست‌های امنیتی، تهدیدها و آسیب‌پذیری‌هاست. به همین دلیل، رهیافت‌های متعدد و متضادی درباره امنیت، تهدیدها، ارزش‌ها و اهداف وجود دارد که عوامل مختلفی بر این شکاف گفتمانی تأثیر می‌گذارند طی دو دهه گذشته و به‌ویژه دهه اول، عوامل مختلفی موجب وحدت نسبی نیروها شده و گروه‌ها و نیروهای سیاسی و جریان‌های فکری مختلف، مجال ظهور پیدا نکردند. عواملی مانند: تفکر ایدئولوژیک، تهدیدات بیرونی و درونی در این زمینه تأثیرگذار بوده‌اند. عوامل فکری، سیاسی و اقتصادی مختلفی نیز در پیدایش فضای جدید مؤثر بوده است. از لحاظ فکری، همچنین نظرات جدیدی مطرح شد که با بینش حاکم در سال‌های گذشته، در تضاد است. از لحاظ سیاسی هم کاهش نسبی تهدیدات خارجی نسبت به امنیت ملی جمهوری اسلامی و تمرکز بیشتر بر مسائل داخلی، توجه گروه‌های سیاسی به نقاط اختلاف خود، موجب ظهور نظرات مختلف در زمینه مسائل امنیتی شده است. همان‌طور که میشل دش تأکید می‌کند، وجود تهدید خارجی همواره عامل مهم و مؤثری در وحدت داخلی در ابعاد سیاسی، فکری، اجتماعی و اقتصادی بوده است و با رفع این تهدید، اختلافات درونی در جامعه شدت پیدا می‌کند.

و برابر با آنچه پژوهش حاضر بر مبنای گفتگو با صاحب‌نظران نشان داد نیز برداشت از واژه امنیت در گفتمان عالی کشور همان تهدیدات امنیتی خارجی بود. پرسش‌شوندگان مهم‌ترین معضل امنیتی کشور را عدم درک واحد از مفهوم امنیت و در ادامه آن وجود بازیگران فراملی و افراط‌گرایان در حاشیه مرزهای کشور و نیز حضور قدرت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی در همسایگی جمهوری اسلامی تعبیر کردند. عاملی که خود باعث بالا بردن حساسیت کشور به این امر و نیز تخصیص هزینه‌های نظامی و در نتیجه تخصیص بودجه جاری کشور به این امر است؛ اما بخش مهمی از انتقادهای مطرح‌شده به رهیافت امنیتی ایران به بخش درک از بحران و عکس‌العمل نسبت به آن اختصاص پیدا کرد. به این معنا که متخصصان امر یکی از ایرادات اصلی

جمهوری اسلامی ایران را عدم توجه یکسان به عوامل تهدیدآفرین داخلی و خارجی و در ادامه آن برنامه‌ریزی برای به حداقل رساندن خطر بروز بحران در آینده تعبیر کردند.

بخش نخست: مرحله شناخت از موضوع

پرسش‌شوندگان مواردی که در ادامه می‌آید را مورد تأکید قرار داده و چالش پیش روی سیاست‌گذاری امنیتی جمهوری اسلامی ایران را عدم درک درست و واحد از تهدیدات امنیتی تعبیر کردند. نکته حائز اهمیت آن‌که نگارنده دخل و تصرفی در آنچه به تعبیر متخصصان و پژوهشگران از امنیت، ناامنی و ... بوده را نداشته و اینکه تعداد بیشتری از امنیت سخت را به تعبیر دیروز موردنظر داشته به تعابیر و تعریف‌های نوین از امنیت بی‌توجه بوده‌اند، قابل تأمل است.

تهدیدات امنیتی پیش روی ج.ا. ایران کدام است	
۱	عدم وجود توافق میان تصمیم‌گیران عالی کشور در مورد نگاه به معضلات امنیتی کشور؛ برای مثال برخی اولویت را به فعالیت‌های فرهنگی، برخی دیگر فعالیت‌های اقتصادی مبذول می‌دارند و درعین حال هر دو گروه تهدید خارجی را اولویت اولی معرفی می‌کنند.
۲	تعدد سازمان‌ها و نهادهای درگیر با درک و شناخت تهدیدات امنیتی و تعدد متولیان امر
۳	تهدیدزدایی و تهدیدزایی گفتار و اعمال دولتمردان و تصمیم‌گیرندگان
۴	عدم توافق مسئولان عالی کشور روی اولویت‌های امنیتی کشور و در نتیجه عدم هماهنگی عالی میان دستگاهی زی ربط
۵	عدم وجود تقسیم‌بندی مشخص و درست چالش‌های امنیتی کشور به لحاظ تقسیمات جغرافیایی و تعیین برنامه منسجم برای مواجهه با آنها
۶	عدم توجه به معضلات داخلی که ظرفیت تبدیل شدن به بحران امنیتی را دارا می‌باشند

بخش دوم: چگونگی مواجهه با آن

پرسش‌شوندگان اولویت خود را تهدیدات خارجی جمهوری اسلامی ایران در این مقطع زمانی معرفی کرده‌اند؛ و آنچه با شنیدن واژه تهدیدات امنیتی در ادبیات عامه استفاده می‌شود، همانا تهدید خارجی است که این به‌نوعی تأیید گفتار متخصصان امر است که ادبیات رایج در جامعه تهدید را خارجی می‌پندارد در نتیجه برای رفع و برنامه‌ریزی برای تهدیدات بالفعل و بالقوه داخلی برنامه‌ریزی مشخص وجود ندارد و اگر مبارزه و دفع آفات امنیتی هم هست صرفاً واکنش به معضل موجود است.

یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های مورد تأکید متخصصان عدم تقسیم‌بندی درست مناطق و در نتیجه نگاه خاص به آنها در دستگاه امنیتی کشور است. این تقسیم‌بندی در ادارات و سازمان‌های دولتی به‌طور مشخص وجود

دارد، برای امر تجارت و یا مبادلات سیاسی، اما آنچه کمتر دیده‌شده تقسیم‌بندی امنیتی مناطق پیرامونی ایران بر اساس تهدیدات امنیتی و منافع ملی ایران است. این تقسیم‌بندی موجود است اما تأثیر آن را در ادبیات امنیتی و سیاسی کشور کمتر شاهد هستیم؛ که این خود گواه توجه اندک به این مقوله است. در ادامه مناطق و موضوعاتی که اولویت امنیتی ایران را دربر می‌گیرند با تأکید بر گفتار ارائه خواهند شد.

تقسیم‌بندی مناطق و موضوعات		
۱	چالش هسته‌ای	<p>برنامه هسته‌ای ایران و مذاکرات دامنه‌دار با کشورهای غربی بر سر این موضوع بخش‌های مختلفی از سیاست و اقتصاد را در ایران تحت پوشش خود قرار داده است.</p> <p>منوط شدن تمامی برنامه‌ها و کنش‌های ایران در منطقه و جهان به نتایج این مذاکرات، در کنار تحریم‌های متعدد علیه پیکره نظام سیاسی و اقتصادی کشور تبعات متفاوتی برای کشور در بر داشته است.</p> <p>درگیر شدن ایران در مذاکرات تاب‌وتوان دستگاه دیپلماسی را معطوف به خودکرده و از سوی دیگر در آستانه تحولات مهمی که در منطقه در حال وقوع است درگیری ایران با کشورهای غربی سایر قدرت‌های منطقه‌ای را برای جولان دادن در حیطه منافع ایران مشتاق‌تر می‌کند. کمترین تأثیر این مذاکرات وارد بازی شدن قدرت‌های کوچک منطقه‌ای و سهم خواهی آنها در حوزه نفوذ ایران است؛ که این موضوع می‌تواند تبعات امنیتی و سیاسی دامنه‌دار و بلندمدتی برای ایران داشته باشد.</p> <p>کمتر دیده‌شده و یا حداقل شنیده نشده که با عنایت به درگیری دستگاه دیپلماسی به موضوع هسته و مذاکرات آن، بخش‌های دیگر کشور به تقسیمات سیاسی و امنیتی توجه ویژه مبذول دارند تا سایر قدرت‌های منطقه‌ای از توان ایران در منطقه مطمئن شده و آن را چندبعدی تصور کنند؛ که قابلیت حل چند موضوع را همزمان دارا باشد.</p>
۲	چالش‌ها و رویکرد امنیتی ایران در عراق	<p>عراق به‌عنوان همسایه غربی ایران به دلایل متعدد تاریخی، ژئوپلیتیکی و... همواره در صدر سناریوی امنیتی ایران در دهه‌های اخیر قرار داشته است. وجود دو جنگ در دهه‌های اخیر و تنش‌های متعدد در حاشیه مرزها و همچنین تهدیدات امنیتی پس از اشغال این کشور توسط آمریکا و سقوط دولت صدام باعث شد توجه دستگاه سیاسی و امنیتی کشور به‌صورت خاص متوجه این منطقه گردد. برخی معتقدند حاشیه شرقی مرزهای ایران فدای اهمیت ملموس مرزهای غربی شده‌اند. علیرغم سقوط دولت صدام و پیش‌بینی پذیر شدن اقدامات دولت مرکزی برای دستگاه دیپلماسی کشور اما وجود بازیگران فراملی و بدون دولت در این منطقه ساختارهای امنیتی کشور را درگیر نوع جدیدی از سناریوهای امنیتی کرده است. بالاین‌همه وجود چالش‌های قومی و نژادی در عراق و وجود بازیگران ساختارشکن در کنار قدرت‌های خارجی دستگاه دیپلماسی کشور را ملزم به انتخاب و طرح‌ریزی بازی هوشمندانه در این منطقه کرده است.</p> <p>بر اساس سناریوی ملحوظ، ایران با تکیه بر شکل‌گیری ساختار جدید دموکراتیک در عراق می‌تواند امتیاز خود را در بازی قدرت در این کشور به دست آورد اما این در حالی است که مؤلفه‌های برهم</p>

<p>زننده نظم موجود در عراق و سوریه وجود دارند.</p>	
<p>تمرکز و رجحان سیاست خارجی ایران طی دهه‌ها به سمت مرزهای غربی بوده و از این رو صدمات بسیاری در دیپلماسی خود نسبت به آن سوی مرزهای شرقی را تجربه کرده است. از بحران‌های امنیتی ناشی از استقلال پاکستان، حمله شوروی به افغانستان، جنگ داخلی در افغانستان و حمله آمریکا به این کشور ایران همواره با چالش‌های امنیتی حاشیه مرزهای شرقی خود دست‌به‌گریبان بوده و اثرات منفی این تنش‌ها را در داخل مرزهای خود نیز احساس کرده است. به گونه‌ای که امروز این نگرانی تبدیل به یکی از معضلات بزرگ پیش روی ایران شده است. این معضلات را این‌گونه می‌توان دسته‌بندی کرد:</p> <ol style="list-style-type: none"> ۱. بی‌ثباتی سیاسی و امنیتی همسایگان شرقی ۲. شکل‌گیری و قدرت‌گیری گروه‌های افراطی سلفی ۳. حضور قدرت‌های فرامنطقه‌ای <p>عدم وجود ثبات در افغانستان و پاکستان و نضج‌گیری گروه‌های افراطی در کنار سابقه حضور نیروهای خارجی می‌تواند برای هر کشور همسایه علامت‌های معنادار امنیتی را به صدا درآورد. در افغانستان دولت به صورت رسمی و اعلامی تنها بخشی از خاک خود را تحت حاکمیت دارد و سیطره ملموسی بر جای‌جای خاک خویش ندارد و از سوی دیگر بحران‌های هویتی و قومیتی در پاکستان در کنار جنگ قدرت این کشور را به صحنه منازعات چندلایه تبدیل کرده که محمل مناسبی برای فعالیت و مقبولیت گروه‌های تندرو و تبهکار فراهم آورده است. در افغانستان عدم وجود دولت مقتدر و مسلط و وجود مشکلات اقتصادی فراوان، تولید مواد مخدر را از ۲۲۰۰ تن به ۸۵۰۰ تن افزایش داده است. همچنین ترانزیت مواد مخدر و روند مهاجرت به شدت افزایش پیدا است و تمام این مشکلات به ایران به عنوان همسایه بزرگ افغانستان، سرایت می‌کند که علاوه بر مشکلات اقتصادی، اجتماعی، پیامدهای منفی امنیتی مهمی نیز برای ایران به همراه آورده است.</p> <p>از سوی دیگر، گسترش جریان‌های افراطی مذهبی در حاشیه مرزهای ایران چالش امنیتی هدفمندی را علیه ایران آغاز کرده و تمامی مدار شرقی مرزهای ایران را مشغول خودساخته است. این عامل توان ایجاد بی‌ثباتی در حاشیه مرزها و همچنین برهم زدن انسجام ملی مذهبی در داخل مرزها به خصوص استان‌های مرزی را دارا است.</p> <p>مقابله با ترانزیت مواد مخدر، امضای تفاهم‌نامه‌های مشترک با دولت‌های مرکزی در افغانستان و پاکستان برای توسعه روابط دوستانه و همکاری‌های سیاسی، فرهنگی و اقتصادی می‌تواند تبعات امنیتی معناداری را برای جمهوری اسلامی در میان مدت و بلندمدت داشته باشد.</p> <p>همان‌گونه که اشتغال‌زائی و مهارت‌آموزی به مردم بومی منطقه در آن سوی مرزهای ایران می‌تواند از جابه‌جایی جمعیت به سوی مرزهای ایران و گسترش خشونت علیه ایران جلوگیری نماید. با مهارت‌آموزی و کمک به ساخت زیرساخت‌های کشورهای هدف رویکردهای امنیتی جمهوری اسلامی بدون کاربرد نظامی تأمین و در کنار آن چهره منفی از ایران در اذهان برجای نخواهد ماند. لذا پیشنهاد می‌شود رویکرد ایران در حاشیه مرزهای شرقی مشارکتی و همچنین صلح‌جویانه باشد.</p>	<p>۳</p> <p>چالش‌های پیش روی ایران در مرزهای شرقی</p>

<p>ایران به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین تولیدکنندگان انرژی در جهان در منطقه‌ای واقع شده است که با تسلط بر دوسوم ذخایر اثبات‌شده نفت و یک‌سوم ذخایر اثبات‌شده گاز طبیعی مطمح نظر بسیاری از بازیگران دولتی و غیردولتی قرار گرفته است. اهمیت ژئوپولیتیک خلیج‌فارس بر کسی پوشیده نیست و حضور قدرت‌های فرا منطقه‌ای و استمرار این حضور به دلایل گوناگون گواه این مدعا است. برای مثال از دهه ۱۹۷۰ میلادی خلیج‌فارس همواره در استراتژی‌های امنیتی امریکا جایگاه ویژه‌ای داشته است. عدم شکل‌گیری ترتیبات امنیتی پایدار و عدم توافق میان کشورهای حاشیه خلیج‌فارس و نیز گسترش حضور امریکا در آن از اصلی‌ترین چالش‌های امنیتی ایران است.</p> <p>اهمیت این منطقه در چارچوب سیاست‌های امنیتی ایران از این قرار است: جایگاه بین‌المللی خلیج‌فارس و توجه قدرت‌های بزرگ به آن؛ و ممانعت از شکل‌گیری ترتیبات اقتصادی و امنیتی</p> <ol style="list-style-type: none"> ۱. عدم وجود توازن قدرت میان قدرت‌های منطقه‌ای و آسیب‌پذیری قدرت‌های کوچک‌تر ۲. وجود بحران‌های عدیده‌ای نظیر بحران مشروعیت و اقتدار در کشورهای حاشیه جنوبی خلیج‌فارس <p>با توجه به چالش‌های فوق‌الذکر، جمهوری اسلامی ایران در پیش برد اهداف خود در این منطقه چندان کارآمد و مؤثر رفتار نکرده است. عدم موفقیت می‌تواند به دلایل متعدد که خراج از توان و الگوی عملی ایران باشد اما آنچه مشخص است نتیجه در دسترس ایران است. عدم توفیق در افزایش همکاری‌های دوجانبه و چندجانبه و امضای تفاهم‌نامه‌ها و توافق‌نامه‌های اقتصادی، نظامی و امنیتی می‌تواند در این راستا تعبیر و تبیین شود. ایران پس از حضور نظامی امریکا سیاست خود را بر مبنای پیشگیری از ارتقای سطح همکاری‌های کشورهای با امریکا و متحدان آن قرارداد که در چارچوب تحلیل این سیاست در مقطع کوتاه‌مدت پاسخ‌گو است اما در میان‌مدت و بلندمدت هزینه‌هایی نیز برای دستگاه دیپلماسی کشور به همراه خواهد داشت.</p>	<p>عمده‌ترین مشکلات امنیتی ایران در خلیج‌فارس:</p>	<p>۴</p>
<p>جرائم سازمان‌یافته: روند رو گسترش فعالیت‌های تبهکارانه در این منطقه که رویکردی فراملی دارند امنیت منطقه و به‌خصوص کشورهای همسایه را تحت تأثیر قرار خواهند داد. آنچه در مناقشات مسلحانه در قفقاز شاهد هستیم به دنبال فعالیت‌های این گروه‌ها و در ادامه آن تضعیف دولت مرکزی است. این جرائم عبارت‌اند از:</p> <ol style="list-style-type: none"> ۱. تجارت مواد مخدر: <p>آسیای مرکزی و قفقاز مدت‌هاست که تبدیل به کریدور بین‌المللی ترانزیت مواد مخدر تولیدشده در افغانستان شده است. در حال حاضر نزدیک به ۸۷ درصد از مواد مخدر در جهان از مسیر روسیه به بازارهای غربی می‌رسد.</p> <ol style="list-style-type: none"> ۲. قاچاق سلاح: <p>برخلاف تجارت مواد مخدر که مسیر شرق به غرب را می‌پیماید؛ قاچاقچیان اسلحه از شمال به جنوب تجهیزات روسی را به اوکراین و بلاروس و از آنجا به سایر مناطق عرضه می‌کنند. امروز چالش‌های امنیتی که در اوکراین شاهد هستیم و وجود سلاح در دست مردم عادی و ناتوانی دولت مرکزی از خلع سلاح عمومی تبدیل به یک فاجعه سیاسی در این منطقه شده است.</p> <p>تنش‌های قومی و سرزمینی: بی‌ثباتی در جنوب قفقاز از قره‌باغ تا آبخازیا و سایر نقاط نشان از</p>	<p>عمده‌ترین مشکلات جمهوری اسلامی ایران در آسیای میانه و قفقاز:</p>	<p>۵</p>

وجود عوامل ریشه‌ای بی‌ثباتی در این مناطق دارد. مناقشات قومی بسیاری از ساختارهای اقتصادی، صنعتی و فرهنگی را از بین برده است و باعث گسترش جرائم سازمان‌یافته شده است. برجسته شدن هویت قومی و ناتوانی دولت در بازنمایی ارزش‌های خود سطح بحران را از یک چالش قابل‌رفع به یک بحران دامنه‌دار تبدیل کرده است. جمهوری اسلامی ایران نیز با توجه به ضرورت تنش‌زدایی در منطقه برای راه یافت به اهداف عالی منطقه‌ای خود نیازمند توجه به چارچوب بحران در منطقه و نیز دلایل از هم‌گسیختگی آن دارد. تا در اتخاذ سیاست‌های خود تمامی زوایای امر را لحاظ و اشتباه در جهت‌گیری سیاسی را به حداقل برساند. تا از ادامه بحران به چارچوب سیاست خارجی خود جلوگیری به عمل آورده و این بحران را تبدیل به امتیاز برای خود سازد. چراکه ویژگی‌های منطقه‌ای و همگونی قومی ایران این توان را به نسبت سایر بازیگران برای او به همراه دارد. ایران همواره اعلام کرده است تلاش برای نظامی کردن منطقه و ایجاد زمینه برای حضور بازیگران خارجی نمی‌تواند امنیت پایدار و توسعه را برای مردم منطقه به همراه آورد. ایران می‌بایست در چارچوب عمل نیز با ارائه یک فرمول بر مبنای اولویت‌های مشترک با کشورهای منطقه اولویت‌های خود را نسبت به سایر بازیگران لحاظ کرده و از امکان شکل‌گیری ترتیبات امنیتی خلاف منافع ملی خود در آینده جلوگیری به عمل آورد.

بخش سوم: تبعات احتمالی

یکی از مهم‌ترین عواملی که اکثریت قریب به اتفاق پرسش‌شوندگان روی آن تأکید داشتند، عدم وجود بازی هوشمندانه و چندوجهی و مدت‌دار از سوی بازیگران داخلی در عرصه سیاست داخلی و سیاست خارجی است. یکی از مهم‌ترین دغدغه‌هایی که روی آن تأکید شد الصاق صفت «برهم زننده بازی بودن» برای ایران است که این را یک عامل مثبت و درعین‌حال مؤلفه‌ای منفی برای ادامه سیاست‌های ایران در منطقه و جهان تعبیر کردند. کاهش سطح اعتماد به بازی سیاسی ایران می‌تواند تبعات منفی روی سطوح دیگر فعالیت‌های سیستم داشته باشد، اینکه فعالیت‌های ایران در حوزه منطقه‌ای و بین‌المللی برای مثال در اقتصاد «پوشش» برای فعالیت‌های دیگر تعبیر شود، خود می‌تواند دامنه فعالیت‌های سازنده را برای جمهوری اسلامی به حداقل برساند، این دست از فعالیت‌ها برای هر دولتی موجود است اما الصاق این صفت در حوزه بین‌المللی باعث کاهش سطح اعتماد به این بازیگر در مواجهه با بازیگران کوچک‌تر که آسیب‌پذیرتر و محتاط‌ترند خواهد شد و بازیگران بزرگ‌تر امتیازات بیشتری برای همراهی مطالبه خواهند که در نهایت هزینه فعالیت برای جمهوری اسلامی را بالا و بالاتر خواهد برد. برخی تبعات احتمالی که نتیجه تصمیمات اشتباه و محاسبه نادرست هستند و تأکید قرار گرفتند به‌قرار ذیل است.

تبعات احتمالی تصمیمات	
۱	<p>تبدیل سود به هزینه</p> <p>یکی از دغدغه‌های اصلی شناخت نادرست و همچنین محاسبه اشتباه است؛ که بر این اساس ظرفیت‌های موجود برای بهره‌برداری را تبدیل به هزینه در آینده می‌کند.</p> <p>برای مثال با تصمیمات اشتباه سیاسی در کوتاه‌مدت، سود سرشار اقتصادی در میان و بلندمدت و در ادامه حوزه نفوذ سیاسی را از دست می‌دهیم؛ که این تصمیمات می‌تواند در نتیجه بحران‌های آنی باشد و سیستم سیاسی به دلیل نداشتن برنامه‌ریزی و سناریوی از پیش طراحی شده، با عکس‌العملی اشتباه راه‌های آینده برای فعالیت را مسدود سازد.</p>
۲	<p>هزینه کرد اشتباه</p> <p>با عدم وجود شناخت و تعیین اشتباه اهداف، سرمایه‌گذاری روی گروه‌ها و حوزه‌های نادرست می‌تواند در ادامه موجبات معضلات سنگین‌تری را برای سیستم فراهم آورد.</p>
۳	<p>توجه به جمعیت ناراضی داخلی</p> <p>تجربه عراق ثابت کرد، بخشی از جمعیت توانائی این را دارند که در شرایط بحرانی میان بد و بدتر گام‌ها بدتر را به نشانه اعتراض به شرایط خود انتخاب کنند. این سناریو می‌تواند هیچ‌گاه برای جمهوری اسلامی عملی نشود اما ضریب خطر آن بسیار بالاست.</p>
۴	<p>عدم سرمایه‌گذاری در استان‌های مرزی به بهانه‌های امنیتی</p> <p>این برداشت می‌توانست در سال‌های گذشته تعبیر و تعریفی قابل دفاع داشته باشد اما با افزایش مهاجرت به مرکز و افزایش نشانگان نارضایتی در مردم این مناطق و گسترش قاچاق و دیگر جرائم سازمان‌یافته این تعبیر دیگر جایگاهی قابل دفاع نخواهد داشت.</p> <p>تعبیر یکی از اساتید: آقای کرباسچی را از کاشتن گل در میدان‌های شهر منع کردند، به بهانه تخریب گل‌ها توسط مردم، او گفت آن‌قدر گل می‌کارد تا مردم یاد بگیرند گل برای تماشا و لذت بردن همه است. حال این سرمایه‌گذاری را باید در استان‌های مرزی صورت داد تا درک از مفهوم ملی و سیطره دولت ملی در مناطق حاشیه‌ای به حداکثر رسیده و جمعیت ناراضی نارضایتی کمتری در گذر زمان احساس کنند. این مهم می‌تواند در ادامه اقبال به مناطق هم قوم در آن‌سوی مرزها را کاهش دهد.</p>

بخش چهارم: ارائه راهکار

متخصصان با عنایت به تعریف از تهدید و تقسیم‌بندی‌هایی که لزوم آن را مورد تأکید قرار دادند و تأکید مجدد بر شناخت از تهدیدات در سایر مناطق جغرافیائی مؤثر بر دامنه امنیتی ایران، مهم‌ترین راهکار را ارتقا شناخت و چندوجهی حرکت کردن دستگاه دیپلماسی و امنیتی کشور دانستند. برخی از مواردی که از این صحبت‌ها استیفا شد به قرار زیر هستند.

با وجود این تهدیدها، چه باید کرد	
۱	تشکیل گروه‌های کارشناسی متبخر برای بازنمائی بحران‌های اثرگذار بر منافع ایران که در گام نخست تعریف از بحران به صورتی که همگی روی آن توافق داشته باشند، از اهمیت بسزایی برخوردار است.
۲	توجه به عوامل بحران‌زا، در داخل شناسایی آنها و برنامه‌ریزی برای رفع و یا تعدیل این علائم و نشانگان
۳	شناخت مناطق جغرافیائی در درون و بیرون مرزهای جمهوری اسلامی که قابلیت اثرگذاری امنیتی و برهم زدن ثبات را دارا هستند.
۴	شناسایی عوامل بحران‌زا در خارج از مرزها و به تفکیک موارد، با بررسی دقیق راه‌های مبارزه با این عوامل و مدیریت آنها یافت شود که در دایره زمانی دستگاه سیاسی و امنیتی کشور حداقل غافلگیری را داشته باشد.
۵	سیاسی ندانستن تمامی عوامل بحران‌زا؛ تمامی بحران‌ها راه‌حل سیاسی ندارند این شامل بحران‌های داخلی و خارجی می‌شود.
۶	افزایش سطح همکاری‌ها با قدرت‌های کوچک و آسیب‌پذیر منطقه بدون ایجاد حساسیت در سایر قدرت‌های منطقه‌ای
۷	کمک به ساخت زیرساخت‌ها در کشورهای دیگر نظیر افغانستان که در میان‌مدت و کوتاه‌مدت باعث افزایش اشتغال و در نتیجه کاهش تحرکات جمعیتی به سوی مرزهای ایران و در بلندمدت کاهش سطح حساسیت منفی نسبت به سیاست‌های ایران در این کشورها خواهد شد
۸	به رسمیت شناختن رقبا و منافع آنها یکی از بخش‌های مهم بازی سازنده قدرت در منطقه است و بدون لحاظ کردن این تفکر در نظر و عمل سیاست‌گذاران و سیاستمداران، اعتمادسازی در روابط میسر نخواهد شد.

و در آخر ...

پژوهش حاضر با عنوان چالش‌ها و فرصت‌های پیشروی سیاست‌گذاری کشور در بخش سیاست داخلی و امنیتی که بخشی از پروژه کلان سیاست‌گذاری در حوزه‌های مختلف نظیر سیاست‌گذاری روستایی، سیاست‌گذاری محیط‌زیست و... است، با تکیه بر روش SWOT و آرا و نظرات نخبگان و صاحب‌نظران حوزه روابط بین‌الملل و مطالعات امنیتی صورت پذیرفت. بر این اساس، پرسش‌شوندگان نگاه خویش را در چهار حوزه تهدیدات امنیتی، چگونگی مواجهه با آن، تبعات احتمالی و راهکار پیشنهادی ارائه دادند.

در قالب جمع‌آوری اطلاعات نکات چندی مورد توجه قرار گرفت که از آن میان می‌توان به گستردگی طیف متخصصان توجه داشت که هم در حوزه عمل و هم در حوزه نظر، هم در مقام استاد دانشگاه و هم در جایگاه دانش‌پژوه مورد توجه این نوشتار قرار گرفتند؛ که از این رهگذر تا حد امکان نگاه همه‌جانبه‌ای به موضوع فوق افکند، نگاهی که نمایندگی اکثریت مردم را داشته باشد. در این مسیر، موضوع دیگری که نگارنده را درگیر خود کرد، نگاه سخت‌افزارانه اکثریت افراد به مقوله امنیت و سیاست‌های امنیتی جمهوری اسلامی ایران بود و کمتر توجهی به سیاست‌های امنیت داخلی مبذول داشته شد و همچنین وجه نرم قدرت جایگاه‌چندانی در ایده‌های آنان نداشت و تنها به صورت موردی و گذرا بدان اشاره داشتند. اطلاعات جمع‌آوری شده نشان داد، پرسش‌شوندگان عدم تقسیم موضوعی و جغرافیایی در حوزه امنیت را یکی از معضلات کلیدی سیاست‌گذاری امنیتی می‌دانند و به موازات آن دفعتی و موردی عمل کردن دستگاه دیپلماسی را ناشی از همین امر دانستند. همان‌گونه که در بخش راهکارهای پیشنهادی آمده، این افراد ناکارآمدی رویه فوق را ناشی از الگوهای یک بعدی نامتوازن و اقتدارگرایانه می‌دانند و پیشنهاد می‌کنند متولیان بخش امنیت کارگروه‌های تخصصی کارآمد با عضوگیری و مشارکت گروه‌های مختلف را مرود توجه قرار دهند و تمامی گروه‌ها را در این حوزه درگیر نمایند و آرا و نظرات آنها را دریافت کنند؛ که این امر در میان مدت و بلندمدت موجبات انسجام ملی و ارتقا امنیت داخلی را فراهم خواهد آورد. شناسایی عوامل بحران‌زا در داخل و خارج از کشور، پرهیز از سیاسی کردن موضوعات غیرسیاسی، افزایش سطح همکاری با کشورهای همسایه و منطقه، به رسمیت شناختن رقبا و اجازه مانور و بازی بدان‌ها و درنهایت کمک به بهبود زیرساخت‌ها در کشورهای همسایه درگیر بحران برای جلوگیری از نفوذ بحران به داخل کشور از جمله موارد پیشنهادشده توسط پرسش‌شوندگان بوده است.

در پایان نگارنده معترف است که از آنجاکه در ایران فعالیت‌های جمعی و پژوهش‌های گروهی در حوزه علوم انسانی چندان مورد استفاده قرار نمی‌گیرد سامان دادن پژوهشی درباره سیاست‌گذاری امنیتی در ایران به روش طوفان ذهنی موفقیت‌آمیز نبود و نگارنده نتوانست متخصصان امر را در یک‌زمان واحد گرد یک میز جمع و یا بتواند در قالب سؤالات و شیوه‌ای منسجم اطلاعات را مجدد مورد بازبینی از سوی آنان قرار دهد و به صورت فردی و یا گروه‌های کوچک بدین مهم دست یافت. با این حال، این شیوه تجربه جدیدی است که امید است متخصصان اقبال بیشتری بدان نشان دهند. نتایج نهایی این پژوهش توانست به نوعی طیف وسیعی از تهدیدات، اولویت‌ها، فرصت‌ها و راهکارها را پیش روی سیاست‌گذاران امنیتی کشور قرار دهد. به نظر می‌رسد حلقه مفقوده در مطالعات امنیتی تفاوت در نگاه و رویکرد متخصصان علمی و اجرایی باشد.

فهرست منابع

- گزارش‌های گروه مطالعات خلیج فارس، قابل دسترس در:
<http://fa.cmess.ir/Group/PersianGulfStudies.aspx>
- گزارش‌های گروه روندهای فکری، قابل دسترس در:
<http://fa.cmess.ir/Group/IntellectualTrendsGroup.aspx>
- گزارش‌های گروه سیاست خارجی، قابل دسترس در:
<http://fa.cmess.ir/Group/ForeignPolicyStudiesGroup.aspx>
- گزارش‌های گروه کشمکش و همکاری‌های بین‌المللی، قابل دسترس در:
<http://fa.cmess.ir/Group/IntellectualTrendsGroup.aspx>
- حجاریان، سعید (۱۳۷۶). تحول مفهوم امنیت ملی در جمهوری اسلامی ایران، **مجموعه مقالات همایش توسعه و امنیت عمومی**، تهران، وزارت کشور.
- تاجیک، محمدرضا (۱۳۷۶). مدخلی بر مفاهیم و رویکردهای امنیت ملی، **مجموعه مقالات همایش توسعه و امنیت عمومی**، تهران، وزارت کشور.
- لاریجانی، محمدجواد (۱۳۶۹). **مقولاتی در استراتژی ملی**، تهران، مرکز ترجمه و نشر کتاب.
- یزدی، ابراهیم (۱۳۸۴). **دکترین امنیت ملی**، تهران، سرایی.
- نصری، قدیر (۱۳۸۵). سیاست‌گذاری امنیتی ایران در سه برهه، **فصلنامه مطالعات راهبردی**.
- خلیلی، رضا (۱۳۸۷). تبیین تحولات امنیتی جمهوری اسلامی ایران، **فصلنامه مطالعات راهبردی**.
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال (۱۳۸۹). **سیاست امنیتی جمهوری اسلامی ایران در قفقاز جنوبی، فصلنامه ژئوپلیتیک**.
- Özerdem, A. & Bowd, R. (۲۰۱۰). *Participatory Research Methodologies*. Buntington: Ashgate Publishing Company.
- Pahl, N. & Richte, A. (۲۰۰۷). *SWOT Analysis- Idea, Methodology anfd Practical Approach*. Norderstedt: Grin Verlage.